

DIN ISTORICUL BĂILOR TINCA

de
IUDITA CALUȘER

Județul Bihor este renumit pentru bogăția și varietatea formelor de relief pe care le deține, pentru multitudinea posibilităților pe care le oferă pentru petrecerea reconfortantă a timpului liber, dar și pentru tratarea diverselor afecțiuni. Băile Felix și 1 Mai sînt cunoscute și apreciate pentru efectul lor terapeutic încă din evul mediu, urmînd apoi în panoplia stațiunilor și a locurilor renumite și frecventate atît de oaspeți din țară, cît și de peste hotare, Stîna de Vale, peșterile Meziad și Chișcău, barajul Leș, zona montană a Padișului etc.¹.

Una dintre stațiunile climaterice bine cotate din județ, cu largi perspective de dezvoltare sînt Băile Tinca, situate pe malul drept al Crișului Negru, la 36 km sud de Oradea.

În stadiul actual al cercetărilor începuturile existenței băilor de la Tinca, ca și a cunoașterii și folosirii apelor minerale, sînt incerte. Unele indicii bibliografice greu verificabile plasează băile în proprietatea unor familii de moșieri (Köteles?), care le exploatau în interes propriu. Se atestă existența primelor construcții sub forma bărcilor de lemn, ceea ce ne face să presupunem că aceste ape se foloseau pentru băi, însă nici consumarea apei minerale nu este exclusă datorită gustului plăcut și a culorii sale cristaline. În jurul anului 1830, Episcopia rom. cat. de Oradea care avea în stăpînire în cadrul vastului său domeniu și localitatea Tinca, cumpără și băile. Documentele deținute la Arhivele Statului Bihor ne oferă date certe în privința acestor băi începînd cu anul 1836, cînd se pune problema reparării clădirilor de către stăpînul domenal și confecționarea

¹ Laviniu Munteanu, Constantin Stoicescu, Ludovic Grigore, *Ghidul stațiunilor balneoclimatice din România*, București, 1986; Laviniu Munteanu, Sever Jurcă, Ludovic Grigore, *Băile Felix — Băile 1 Mai*, București, 1987; I. Călușer, T. Sîrlea, *Istoricul Băilor termale „1 Mai” de lângă Oradea*, în *Crisia*, 1980, p. 539—582; V. Faur, D. Cluciu, *Contribuții la cunoașterea istoricului stațiunii Stîna de Vale (1879—1890)*, în *Crisia*, 1983, p. 567—575; *Idem*, *Noi documente despre Stîna de Vale (perioada interbelică)*, *Crisia*, Oradea, 1985, p. 243—254; Mariana Săsână, Dorel Săsână, *Padis. Cetățile Ponorului*, București, 1985; *Bihor — Ghid turistic al județului*, București, 1979; Ioan Tămaș, *Stațiunile balneoclimaterice și izvoarele termale și minerale din regiunea Crișana*, (manuscris în Arhivele Statului Bihor, *Colecția de documente*, dos. 53).

a 4 văni de lemn². Într-un document din anul 1843 se păstrează o descriere a băilor, care erau foarte rudimentare; exista o clădire de lemn cu acoperiș de paie, avînd o cameră în care locuia arendașul, 4 camere cu văni de lemn pentru baie, destinate oaspeților și o bucătărie cu un cazan folosit pentru încălzirea apei. Pe lângă aceasta se menționează un edificiu mai mic din lemn acoperit cu paie și compus dintr-o cameră și o încăpere pentru baie³.

Continuînd practica arendării monopolurilor feudale, noul stăpîn, Episcopia de Oradea, va proceda astfel și cu Băile Tinca. Primul contract păstrat îl menționează ca arendaș pe Bogluț Iosif în perioada 1842—1844⁴. Acesta, în iunie 1844, înainte de expirarea termenului prevăzut în contract (se arenda pe perioada ianuarie — sfîrșitul lunii decembrie sau 24 aprilie — 29 septembrie), solicită reînnoirea termenului de arendare pînă în 1847, deoarece „aici s-a construit neconținut, mărindu-se băile cu încă 3 camere, care nu erau deocamdată mobilate corespunzător, iar beneficiul abia de acum încolo se va arăta“. Suma inițială prevăzută în contract era de 25 fl. dar, datorită investițiilor făcute, Episcopia va cere 100 fl. Bogluț Iosif se declară de acord și cu această sumă majorată, deoarece la început, cînd a luat arenda băilor, erau foarte părăginite și nu erau frecventate, acum însă au început să prospere⁵.

Documentele deținute ne permit urmărirea listei arendașilor pe perioadă 1842—1887, precum și a sumelor de bani oferite, care variază între 25 fl. și 1 200 fl., ceea ce denotă și rentabilizarea acestora pe parcursul anilor⁶.

Condițiile impuse în contractele de arendare sînt aproape identice, cu mici modificări, survenite datorită unor conjuncturi de moment. Redăm conținutul contractului din anul 1851, care era valabil pe 3 ani și s-a încheiat cu arendașul Bisztriczanyi Károly, în următoarele condiții:

1. Episcopia rom. cat. de Oradea are intenția ca în primăvara anului următor (1852) să construiască în locul vechilor clădiri a băilor cu apă încălzită, o clădire mult mai mare și mai frumoasă avînd camere necesare musafirilor precum și locuință pentru arendaș. Băile se arendează susnumitului pe perioada 1852—1855 (din ziua de Sf. Gheorghe și pînă în aceeași zi) contra sumei de 400 fl. anual, în 4 rate trimestriale. În caz de neachitare a sumei stăpînul are dreptul să suspende arenda și să o dea altui arendaș la alegere sau prin licitație, sau pe baza art. XX din Legea din 1832/6 să-și recupereze banii prin execuție forțată.

2. Arendașul primește gratuit din pădurea din localitate 10 st. de lemne de foc (fără transport), restul lemnurilor necesare este obligat să le cumpere de la stăpîn la preț curent și cu bani gata.

² Arhivele Statului Bihor, *fond Episcopia rom. cat. Oradea, Acte economice*, dos. 3815, f. 1—2.

³ *Ibidem*, dos. 3952, f. 37.

⁴ *Ibidem*, dos. 2576, f. 115.

⁵ *Ibidem*, dos. 3801, f. 217—221.

⁶ Arendași au fost: Bogluț Iosif (1842—1847), văduva lui Kovács Ferenc (1850—1851), Bistriczanyi Károly (1851—1855), Neumanyi Károly (1855—1864), Krausz Daniel (1865—1867), Weisz Bernat (1874), Soltész Iosif (1875—1878), Demetrovics Nicolae (1878—1887), Karnáts István (1887—1888) (Arh. St. Bihor, *fond Episcopia rom. cat. Oradea, Acte economice*, dos. 3801, f. 219—221, dos. 3815, f. 11—13; dos. 3298, f. 10—11, 13—14, 17—18, 20—21, 25—30, 52—58).

3. La această arendă se adaugă dreptul de a vinde bere și vin din ziua de Sf. Gheorghe pînă la Sf. Mihai, după această dată băuturile necesare le va procura în mod obligatoriu de la arendașul hanului de la care va cumpăra în tot cursul anului și țuica. Arendașul mai are dreptul să vîndă în tot cursul anului fin și ovăs și să perceapă banii de la oaspeți. În permanență el își va primi oaspeții cu mîncare bună și în fiecare an pînă în ziua de 24 aprilie va stabili prețul mîncării, a unei băi (pe oră) și a unei camere pe zi — sumele fixate neputînd fi modificate în cursul anului. După ce a fost aprobată de stăpîn, lista cu prețuri se va afișa într-un loc vizibil.

4. Arendașul trebuie să se poarte cuviincios și frumos cu oaspeții — în caz contrar și după mai multe atenționări stăpînul îi poate lua arenda. La fel va proceda în cazul în care se va percepe de la oaspeți o taxă mai mare decît cea fixată legal.

5. El are obligația să păstreze ordinea și curățenia, să presare aleele cu nisip, să curețe pomii și să sădească mai mulți. Să vegheze ca în cadrul băilor să nu se producă scandaluri publice.

6. Arendașul este obligat ca în afara achitării sumei prevăzute în arendă, cu ocazia construirii noii clădiri a băilor să facă aleile după cum sînt prevăzute în proiect, să le întrețină în mod corespunzător, sădind pe margini pomi.

7. Clădirile și toate dotările necesare se vor preda arendașului pe bază de inventar în cea mai bună stare, avînd obligația ca la încheierea perioadei de arendare să le înapoieze în aceeași stare, pînă atunci este obligat să suporte din veniturile proprii reparațiile necesare, incluzînd aici văruierea anuală a clădirilor și curățirea hornurilor.

8. Mobilarea camerelor este obligația arendașului, neputînd avea nici un fel de pretenții de la Episcopie nici dacă noua clădire a băilor nu va fi gata definitiv pînă în aprilie.

9. Este obligat să dea în avans suma de 300 fl. care se socotește achitată cu ocazia plății ultimei rate.

10. Subarendarea sau împrumutarea arenzii este interzisă.

11. Orice conflict care ar rezulta în timpul arenzii se va soluționa pe baza art. XX din Legea din 1832/6⁷.

În cursul anului 1852 se încep lucrări la construcții de mai mari porții, care vor continua și în următorii doi ani, investindu-se în acest scop peste 2 800 fl. Materiile prime, fiind însă de slabă calitate, se impun lucrări de reparații mai ample, care se vor desfășura în decursul anilor 1874—1875. Perceptorul domenal va încheia o convenție cu meșterul constructor din Oradea, Nagy Mihai, care se angaja ca, pînă la data de 8 mai 1874, să efectueze toate lucrările necesare, avînd nevoie pentru definitivarea lor de suma de 1 460 fl. Din situația de lucrări putem deduce că la data respectivă existau în băi clădiri însumînd suprafața de 565 st. pătrați, avînd 20 de camere pentru oaspeți, 18 vâni de baie la care se făcea acum canalizarea, 2 vâni mari cu aburi, camere separate pentru arendaș dar și pentru ospătărie, sufragerie și sală de dans. Anexate acestei clădiri existau grajdurile, spălătoria, un pavilion și un loc numit popular „moara“, unde era amplasat motorul pentru pompat apa.

⁷ *Ibidem*, dos. 3298, f. 10—11.

Pentru a avea o viziune cât mai aproape de realitate privind proporția lucrărilor efectuate menționăm o parte din cantitatea materialelor de construcție folosite: 32 cible var, 64 cible nisip, 3 000 bucăți cărămizi, 10 000 de bucăți de șindrilă aduse de la Băița, 60 de bucăți scînduri de brad etc.⁸.

Deși s-au făcut calcule și estimări care să corespundă cât mai bine realității, lucrarea definitivă va costa în total 2221 fl. S-au înregistrat surplusuri mai ales la lucrările de zidărie care vor însuma un total de 1 514 st. pătrați fiind reparate și clădirile anexe, necalculate inițial. Arendașul băilor de la data respectivă, Weisz Bernat, va achita 1 542 fl., suma urmînd a se calcula în arenda plătită episcopiei. Pentru lucrările efectuate alături de meșterul zidar Nagy Mihai, vor mai fi plătiți meșterul căldărar Treszer Andrei din Beiuș, tinichigiul Weiszlovics Adolf din Oradea și dogarul Lengyel Ede din Tinca⁹.

Odată cu efectuarea acestor mari lucrări de reparații s-au mobilat și încăperile din băi. Un inventar din 1875 descrie modul de dotare a camerelor, care erau rudimentare dar bine întreținute — astfel erau în total 17 dulapuri, 30 de paturi, 17 mese de sufragerie, 38 mese mici, 137 scaune, 35 divanuri și lavițe, 43 noptiere, lămpi, oglinzi, tablouri, candelabre, cuiere, saltele etc.¹⁰.

În anul 1887, stăpînul domenal va întocmi un inventar complet al Băilor Tinca, împreună cu toate clădirile aparținătoare, document păstrat pînă astăzi. La data respectivă clădirea băilor era de formă pătrată, avînd în partea de sud un ieșind. Peretele exterior în partea de răsărit era de 26 m, 60 cm, în nord 64 m 60 cm, în apus 36 m iar în sud împreună cu ieșindul 55 m, lățimea este de 6 m iar ieșindul avea o lungime de 23 m, 40 cm și o lățime de 8 m 50 cm. Clădirea avea fundament de piatră, ziduri din cărămidă și acoperiș din șindrilă, avînd în total 182 m, 20 cm. În ea existau 2 camere pentru arendaș, 1 cămară, 1 bucătărie mare, 1 cameră a ospătarului, 1 sală de dans, 1 sufragerie pentru servit masa, 17 camere de oaspeți avînd în față un coridor susținut de 16 stîlpi, 15 camere de baie, sală de așteptare, 2 fîntîni. Ieșindul din partea sudică a clădirii adăpostea o încăpere unde se încălzea apa, un cazan de aburi în același scop, căzi cu apă rece și un horn mare.

În aceeași clădire era locuința arendașului, formată din 2 camere, bucătărie și cămară, locuința ospătarului, sala de dans cu podium pentru orchestră, de unde se putea intra în sufragerie. În partea stîngă a clădirii, după ce se intra pe poarta principală, erau amplasate cele 17 camere de oaspeți.

În ceea ce privește camerele de baie, în primele 6 se intra dintr-un coridor închis. Camerele 2—3 și 5—6 aveau uși de comunicare. Prin ele treceau țevi care asigurau apa caldă și cea rece iar sub vâni erau canale de scurgere. Mai exista o cameră a cazanelor și a motoarelor dotată cu un cazan de aburi, 2 căzi de 60 de vedre fiecare, pentru încălzit apă, 2 căzi tot de 60 de vedre pentru depozitat apa rece și un horn mare la capătul cazanelor. Cazanele de apă caldă și rece erau legate între ele cu țevi.

Se menționează că din cele 2 fîntîni de apă minerală existente se scotea apa cu ajutorul a 2 pompe, una manuală, iar cealaltă acționată prin

⁸ *Ibidem*, dos. 4541, f. 73—78.

⁹ *Ibidem*, dos. 4543, f. 362—375.

¹⁰ *Ibidem*, dos. 3299, f. 22.

intermediul unei roți dințate puse în mișcare de un cal. Sînt consemnate încă existența unei magazii pentru unelte, a spălătoriei, șopronului pentru căruțe, grajdurile pentru caii oaspeților, o pivniță și o ghețarie.

Intrarea principală în băi se făcea printr-o poartă de fier cu 2 canaturi, dar mai exista o intrare laterală, prin grădina arendașului. Clădirea era înconjurată de un gard de 165 m. Băile aveau și un parc mare de plimbare iar în partea nordică o pădurece.

Acest inventar este semnat de arendașul Karnáts István, care deținea arenda băilor contra sumei de 600 fl. anual. Se menționează că Episcopia de Oradea a efectuat reparații de mari proporții, astfel toate încăperile erau proaspăt tencuite și vărute atît în interior cît și în exterior, ferestrele sparte au fost înlocuite, s-au reparat camerele oaspeților, coridorul și locuința arendașului, toate mașinăriile și instalațiile, țevile, căzile pentru aburi și cele de apă¹¹.

În notele sale de călătorie despre Bihor, Nagy Sándor face o descriere identică a băilor cu inventarul menționat mai sus. El notează că aceste locuri nu sînt atît de cunoscute în lume, deoarece sînt amplasate în afara liniilor de circulație și proprietarul nu-și poate permite o investiție prea mare de bani pentru un profit îndepărtat. Autorul consemnează existența în localitate a unui „casinou“, a popicăriei, a unui punct farmaceutic, precum și a 2 medici, care deserveau băile, asigurînd asistența medicală necesară vizitatorilor. Menționează funcționarea a 4 izvoare carbogazoase, feruginoase și cu gust sărat dintre care 2 în aer liber, folosite atît pentru băi cît și pentru cură internă la tratarea anemiei, a sterilității, a scrofulozei și a diverselor boli de femei¹².

Se pare că au fost considerente financiare care au primat, deoarece Băile Tinca vor fi vîndute de Episcopia orădeană în 19 martie 1892 lui Vad Mihai, din păcate nu știm la ce preț, iar în 1901 își schimbase proprietarul, fiind în posesia doctorului Soos Jozsef¹³. O statistică din anul 1919 menționează vizitarea acestor băi de un număr de 999 de oaspeți din țară, fapt ce denotă rentabilizarea lor¹⁴.

Pînă în anul 1949, cînd Băile Tinca sînt naționalizate, vor avea mai mulți proprietari. În 1951 sînt declarate băi de interes local, iar din 22 decembrie 1951 de interes regional, actualmente sînt băi de interes republican. În anul 1970 se construiește noul pavilion dotat cu bază de tratament, unde se aplică 23 de proceduri în vederea menținerii și redobîndirii sănătății vizitatorilor. Într-un an se perindă prin stațiune aproximativ 4 000 de oameni pentru tratament și odihnă¹⁵. În Tinca se tratează afecțiuni ale tubului digestiv, hepato-biliare, metabolice și de nutriție, reumatice, degenerative, neurologice, afecțiuni asociate. Stațiunea beneficiază de următoarele instalații de tratament: buvete pentru cura internă cu apă minerală, instalații pentru băi calde cu apă minerală, instalații de

¹¹ *Ibidem*, f. 52—58.

¹² Nagy Sándor, *Biharország. Utirajzok*, Nagyvárad, 1884, Vol. I, p. 127—129.

¹³ Arh. St. Bihor, *fond Episcopia rom. cat. Oradea, Acte economice*, dos. 3813, f. 272—273; Borovszky Samu, *Bihar Vármegye és Nagyvárad*, Budapesta, 1901, p. 156, 343—344, 346.

¹⁴ Cristu S. Negoiescu, *Ardealul nostru. Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, București, 1919, p. 184.

¹⁵ Simion Agud, Kovács Ludovic, *Invitație la Băile Tinca*, în *Crișana*, 20 martie 1980, p. 2; Ioan Laza, *Popas la Băile Tinca*, în *Crișana*, 8 februarie 1981, p. 2.

electroterapie, sală pentru gimnastică medicală, masaj. Pentru petrecerea plăcută a timpului stațiunea dispune de un club cu sală de spectacole, bibliotecă, sală de jocuri distractive, pe malul Crișului Negru s-a amenajat un ștrand și funcționează un muzeu de științele naturii, unde se poate cunoaște bogăția floristică, faunistică și paleontologică a zonei¹⁶.

În anul 1980 s-a forat în Băile Tinca Sonda nr. 1 („Pace și prietenie“), pînă la adîncimea de 200 m, constatîndu-se că apa are emanații de gaz metan care, dacă se aprinde, arde cu flacără. Apa minerală este bicarbonată, sodică, iodurată și hipotonică și se folosește în cura internă. Sonda nr. 4 („Scînteia“) a fost forată în anul 1958 de specialiști de la Institutul de balneologie și fizioterapie București, pînă la o adîncime de 264,5 m. Debitul inițial a fost de 576 m³/24 ore, iar în 1973 de 623 m³/24 ore. Apa minerală medicinală este alcalină, carbogazoasă de tipul Vichi-Celestins, cu gust plăcut și culoare cristalină, s-a îmbuteliat începînd cu anul 1959, apoi s-a abandonat pentru o perioadă, ca, din 1981, să se îmbuteliceze din nou. Sonda nr. 5 („30 Decembrie“) s-a săpat în 1958, pînă la o adîncime de 314,35 m. Este amplasată lîngă sera de flori și conține gaz metan. Izvorul are un debit mic și nu se utilizează. Izvoarele 1 și 4 se folosesc pentru băi externe, apa încălzindu-se în pavilionul vechi. Mai există 2 puțuri (nr. 2 — „Unirea“ și nr. 3 „Înfrățirea“), care s-au săpat la 8 m adîncime, avînd pereții zidiți din cărămidă. În urma forajelor din 1972 se descoperă apă termală de 38—40°C, ceea ce dă o nouă perspectivă dezvoltării băilor¹⁷.

Băile Tinca oferă un loc plăcut de agrement pentru vizitatori, dar și o serioasă bază de tratament pentru oamenii suferinzi de diverse afecțiuni.

¹⁶ Laviniu Munteanu și colab., *Ghidul...*, p. 275—277.

¹⁷ Mulțumim pe această cale tov. Șendruțiu Dumitru pentru datele furnizate.